

8. Drucker P.F. The new meaning of corporate social responsibility / Drucker P.F. // California Management Review. – 1984. – 26(2). – P. 53-63.

9. Carrol A.B. The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders / A.B. Carrol // Business Horizons. – 1991. – № 34(4). – P. 39-48.

10. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування системи надання соціальних послуг» від 8 серпня 2012 року № 556-р: [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/556-2012-p>

УДК 330.8

Родіонова Л.А.,
к.е.н., доцент кафедри економічної теорії
Тернопільський національний економічний університет

ВІД ІНДУСТРІАЛІЗМУ ДО ІНФОРМАЦІОНАЛІЗМУ: ТЕОРІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Постановка проблеми. Дослідження глобально-трансформаційних перетворень є важливою складовою сучасної економічної думки. Характер і спрямованість соціально-економічних змін намагаються пояснити теорії індустріального та постіндустріального суспільств. Стратегічні пріоритети різних моделей розвитку економічних систем в умовах глобалізації ускладнюються, що актуалізує науково-теоретичні розробки з даної проблематики.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Питання трансформаційних перетворень перебувають у полі зору зарубіжних і вітчизняних дослідників, є предметом наукових дискусій. Вагомі теоретичні напрацювання належать Д. Беллу, Дж.К. Гелбрейту, П.Ф. Друкеру, М. Кастельсу, В. Ростоу, О. Тоффлеру, Ж. Фурастьє та багатьом іншим вченим. Суттєві наукові здобутки, особливо у сфері компаративних і транзитологічних досліджень, мають вітчизняні вчені: В. Базилевич, Г. Башнянин, В. Геєць, П. Леоненко, А. Гриценко, О. Білорус, А. Чухно та ін. Новаційно-науковий характер цих досліджень полягає в глибокому аналізі сучасності та прогнозуванні майбутнього. Питання історико-теоретичного аналізу різнопарадигмальності теоретичних конструкцій індустріального та постіндустріального суспільств залишаються, особливо в українській економічній науці, практично не висвітленими, мають значний творчий потенціал.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз еволюції та теоретичної значимості індустріальних і постіндустріальних теорій макроекономічного розвитку, обмеженості та перспективності їх стратегій побудови майбутнього суспільства.

Виклад основного матеріалу досліджень. Теорія індустріального суспільства сформувалася в рамках унітарно-стадіальної парадигми розуміння процесів суспільного розвитку. Могутнім імпульсом її виникнення були економічно-соціальні зміни, що почалися в останній третині XVIII ст., змістом яких був перехід від ручного мануфактурного виробництва до техніки та технології великого машинного фабрично-заводського виробництва, перетворення власників капіталу та найманих працівників на основу соціальної структури. Для визначення цих змін французький економіст А. Бланкі (1798-1854) у книзі «Історія політичної економії від давнини до наших днів» (1837) вперше використав поняття «промислова революція». Французький філософ і соціолог К.А. де Сен-Сімон (1760-1825), економічні ідеї якого знайшли відображення у працях «Про промислову систему» (1821), «Катехізис промисловців» (1824), «Нове християнство» (1825), вперше використав поняття «суспільство індустріалізму». Аналізуючи стадії прогресивно-еволюційної історії людства, він писав, що капіталізм є перехідною соціальною системою до справедливого суспільного ладу – індустріалізму, основою якого мають стати промисловість, принципи рівності та обов'язковості праці, контроль приватної власності, плановість та централізм в управлінні економікою, заміна промисловцями уряду політичного на уряд економічний, який буде основним суб'єктом реформ з метою знищення феодальної та утвердження індустріальної системи [1, с. 295-296]. Першою індустріальною нацією світу була Велика Британія. На протязі XIX ст. індустріальна система здійснила «мирне завоювання» континентальної Західної Європи та Північної Америки [2].

Видатним індустріальним мислителем XIX ст. був німецький економіст Ф. Ліст. Його національна політична економія проголошувала індустріалізацію, розуміючи її як розвиток промисловості, та політику «індустріального виховання нації» як основу зростання національного багатства.

На початку XX ст. американський інституціоналіст Т. Веблен (1857-1929) у працях «Теорія бездіяльного класу» (1899), «Політика реконструкцій» (1919), «Абсентеїстська власність і

підприємництво у новий час» (1924) характеризував індустрію (матеріальне виробництво на машинній техніці) як основний елемент ринкової економіки, розвиток якого забезпечить перехід до нового суспільства – індустріальної республіки з владою технократії (інженерно-технічної інтелігенції), що забезпечить служіння індустріалів інтересам усього суспільства [3].

Після Другої світової війни під впливом науково-технічної революції проблематика індустріалізації оформилася в теорію індустріального суспільства в працях економістів і соціологів у межах різних парадигм пізнання суспільного розвитку: унітарно-стадіальної, модерністської та світ-системної. Знаменним був 1949 рік, коли вийшли друком книги англійського фізика та громадського діяча Дж. Д. Бернала (1901-1971) і філософа М. Корнфорта (1909-1980) «Наука для миру і соціалізму», в якій було використано поняття «друга промислова революція», американського вченого П.Ф. Друкера «Нове суспільство. Анатомія індустріального ладу» з емпіричним аналізом на прикладі американської економіки процесу другої промислової революції та формування індустріального суспільства. Французький соціолог Ж. Фурастье (1907-1990) у праці «Велика надія ХХ ст. Прогрес технології, прогрес економіки, прогрес суспільства» виокремив в історії людства дві стадії: період традиційного суспільства (від неоліту до 1750-800 рр.) і період індустріального суспільства (від 1750-1800 рр. до сучасності) [4].

У 1950-1960 роках з'явилася значна кількість дослідників індустріального суспільства серед економістів, політологів, соціологів, істориків. Проблеми індустріалізації найбільш досліджені в теорії модернізації (С. Блек, В. Ростоу, Ш. Ейзенштадт, М. Леві, С. Поллард та ін.). Серед представників еволюційно-прогресивістської парадигми найвизначніші праці належать Дж.К. Гелбрейту (1908-2006) «Суспільство достатку» (1958), «Нова індустріальна держава. Есе про американську економічну систему» (1967), В.В. Ростоу (1916-2003) «Процес економічного зростання» (1957), «Стадії економічного зростання. Некомуністичний маніфест» (1960) і «Політика і стадії зростання» (1971), Р. Арону (1905-1983) «18 лекцій про індустріальне суспільство» (1962), «Три нариси про індустріальну епоху» (1966).

Методологічною основою всіх теорій індустріального суспільства є принцип еволюційно-прогресивістського технологічного детермінізму з ідеєю глобальних НТР та трансформаційних змін. На думку більшості вчених, індустріальне суспільство характеризують структурні зрушення в економіці на користь важкої промисловості та послуг зі зменшенням значення сільського господарства, перетворення науки на виробничий фактор і масове використання в усіх сферах економіки досягнень НТР, значне зростання валового національного доходу на душу населення, корпоратизація, постійне вдосконалення методів управління економікою, урбанізація, формування та розвиток етатистської системи господарювання, зміни демографічні та моделі сім'ї, інвестиції в людину, зростання рівня освіченості, кваліфікації, професіоналізму та комунікативних джерел інформації, ринковий характер і раціоналізація соціального. політичного і культурного життя, формування суспільства масового споживання та панування суспільних інтересів, одночасно визнавалися соціальна напруга та соціальні конфлікти. Залежно від рівня індустріального розвитку, суспільства оцінюють як доіндустріальні, ранньоіндустріальні/капіталістичні, зрілі/розвинені індустріальні. В. Ростоу наголошував, що процес індустріалізації, формування та функціонування індустріального суспільства є обов'язковою стадією людського розвитку, хоча існують різні моделі даних процесів [5, с. 129-130, 384-392]. Майбутнє індустріального суспільства бачили у зближенні (конвергенції) капіталізму та соціалізму, розв'язанні суспільних протиріч [6, с. 32; 54-55]. Власне поняття індустріального суспільства використовували, щоб замінити скомпрометоване поняття капіталістичного суспільства.

Теорія індустріального суспільства представниками школи залежності трансформована у концепцію «периферійної індустріалізації». У країнах з ринками, що розвиваються, індустріалізація не дає перспективи побудови індустріального суспільства, вирішення соціальних протиріч і підвищення якості життя [7, с. 149-155].

Представники світосистемної парадигми пізнання суспільних процесів (І. Вайлерстайн, А. Соу, С. Амін, К. Чейз-Данн та ін.) пропонують аналізувати розвиток індустріалізації та становлення індустріального суспільства в рамках глобальних процесів світової економіки загалом, враховуючи екзогенні (зовнішні) фактори і використовуючи теоретичні конструкції: ядро vs периферія і напівпериферія. Наприклад, А. Соу у книзі «Соціальні зміни і розвиток: модернізація, залежність і світ-системні теорії» (1990) обґрунтував індустріалізацію Гонконгу переважно в контексті зрушень світової системи капіталізму [8].

У кінці 1960–1970-х роках оптимізм щодо соціального прогресу в індустріальному суспільстві змінився усвідомленням кризи, песимізмом і пошуками концепцій майбутнього якісно нового суспільства. В літературі 1960-х років воно отримало назви постбуржуазного, нового індустріального, постцивілізаційного, технократичного, постекономічного, сервісної економіки. Утвердився термін «постіндустріалізм». Уперше його використав О. Пенті з Англійської гільдії соціалістів на початку ХХ ст. для визначення стану суспільства після індустріального. У 1958 р. його вжив американський соціолог Д. Рісмен (1909-2002) як протиставлення попереднім стадіям розвитку. В 1959 р. Д. Белл (1919-2011) використав цей термін у виступі на міжнародному семінарі в м. Зальцбурзі, надалі у низці статей сформулював основні положення концепції постіндустріального суспільства. В 1969 р. вийшли

друком праці Р. Арона «Розчарування в прогресі. Діалектика сучасного суспільства» і А. Турена (р.н. 1925) «Постіндустріальне суспільство», у 1970 р. книга Ж. Фурастье «Відкритий лист до чотирьох мільярдів людей», у 1971 році О. Тоффлера (р.н. 1928) «Футурошок», З. Бжезинського (р.н. 1928) «Між двох віків. Роль Америки в технотронну еру», в 1973 р. – Д. Белла «Настання постіндустріального суспільства. Досвід соціального прогнозування». Ці дослідження утвердили в економічно-соціологічній думці теорію постіндустріального суспільства/цивілізації та економіки.

В основі постіндустріальних теорій лежать концепція «структурних зрушень» і періодизація людської еволюції під назвою «трьох хвиль (перемін)», розроблені відповідно К. Кларком (1905-1989) і Е. Тоффлером. Аналізуючи структурні зрушення в економіці під впливом НТР, науковці всі види економічної діяльності, що враховуються ВВП, поділили за такими критеріями як відсоткова частка виробництва та кількість зайнятих в окремих галузях на три сектори: первинний – добувний (сільське господарство, лісівництво, рибальство, гірничодобувна промисловість), вторинний – індустріальний (обробна промисловість, будівництво), третинний – сфера послуг (транспорт, рекреація, торгівля, фінансова діяльність, охорона здоров'я, освіта, наука, управління, операції з нерухомістю). Переважання того чи іншого сектору в економіці є основою трьох стадій розвитку виробництва: аграрного, промислового (індустріального), сфери послуг. Створення аграрної (доіндустріальної цивілізації) є змістом першої хвилі, що почалася приблизно 10 тис. р. тому назад. Друга хвиля цивілізації почалася в XVI ст. і у ході промислової революції утвердилася індустріальна цивілізація. Третя хвиля зародилася у другій половині XX ст. під впливом НТР і привела, або приведе до формування постіндустріальної технологічної цивілізації [9].

Серед науковців існують різні погляди на теорію і практику постіндустріалізму: 1) із сфери послуг виокремився «четвертинний» сектор – інформаційний (торгівля, фінанси, страхування, нерухомість) і «п'ятиринний» (особисті, професійні, ділові послуги і послуги державного управління); 2) перехід від індустріального суспільства до постіндустріального а) відбувся, б) почався і пов'язаний з розвитком четвертинного сектора, в) далеко майбутнє; 3) проблеми індустріалізму не вирішені, університети не стали основними центрами розвитку, влада не перейшла до вчених, натомість виникли нові, більш складні протиріччя; 4) теорія постіндустріалізму є: а) утопією, б) складовою теорії індустріалізму, в) самою впливовою соціальною метатеорією.

Так, А. Турен постіндустріальне суспільство характеризує як програмоване, комунікаційне і здатне до самозміни в усіх сферах економічної діяльності [10, с. 410-411]. Р. Хейлбронер у статті «Економічні проблеми постіндустріального суспільства» (1973) аналізує його як стадію капіталізму, а не кроком за межі капіталізму [11, р. 234]. Погляду, що сучасне західне суспільство залишається індустріальним і капіталістичним, хоча змінилося за останні десятиліття, дотримуються П.Ф. Друкер, Л.К. Туроу, Дж.К. Гэлбрейт, М. Голдман, Ф. Фукуяма [12]. К. Кумар у книзі «Виникнення модерного суспільства. Аспекти соціального і політичного розвитку Заходу» аргументував, що постіндустріалізм за Д. Беллом – утопія, необхідна інша модель нового суспільства [13]. Утопічність ідей постіндустріалізму, їх політичний характер обґрунтовує Б. Франкел [14].

На початку 1960-х років Ф. Махлуп і Т. Умесао майже одночасно у США і Японії ввели у науковий обіг термін «інформаційне суспільство». На початку 1980-х років про виникнення інформаційного суспільства заявили американець Дж. Мартін і японець Й. Масуда. Однак, у США поширеним є погляд, що «першим роком інформаційного віку» є 1991 р., коли співвідношення вартості традиційної промислової та інформаційної техніки змінилося на користь останньої: 107 і 112 млрд. дол., новий науково-технологічний рівень індустріального виробництва із 10% зайнятих забезпечує задоволення матеріальних потреб людини [15, с. 375]. У 1969 р. П. Друкер заявив про формування нової економіки як економіки і суспільства знань.

У 80-х роках XX ст. – на початку XXI ст. активно дискутуються питання порівняльного аналізу постіндустріального та інформаційного суспільства, економіки знань:

- теорія постіндустріального суспільства – це узагальнена і комплексна теорія суспільствознавства, система знань про розвиток людської цивілізації, парадигма, що визначає методологічні принципи і суттєві риси постіндустріального суспільства. Поняття постіндустріального та інформаційного суспільств, їх теорії – взаємозамінні, різновиди постіндустріалізму в широкому розумінні;

- інформаційне суспільство і його теорія – це специфічна гілка, еволюційна форма розвитку постіндустріального суспільства;

- інформаційне суспільство та його теорія є наступним і вищим етапом розвитку людського суспільства після постіндустріального суспільства. На думку Ф. Уебстера можливими критеріями верифікації інформаційного суспільства є такі: ступінь поширення інформаційно-комунікаційних технологій; зростання значення інформаційної діяльності та підвищення вартості продукту, створеного в секторах, пов'язаних з інформаційною діяльністю; структура зайнятості; просторова організація (мережі); культурний критерій; ступінь поширення та значимості теоретичних знань [16];

- на зміну індустріальному суспільству приходить новий етап цивілізації – суспільство знань. Його характерною ознакою є безпосереднє втілення знань у більшості створюваних благ, діяльність пов'язана з цінністю (вартістю), створеною знаннями [17, с. 134-143].

В економічній науці простежується намагання розмежувати ознаки старої економіки (індустріальної та постіндустріальної) та нової економіки як економіки інформаційного суспільства. Концепція «нової економіки» вперше почала розроблятися у 90-х роках ХХ ст. в американській науковій літературі. Вона мала політичне замовлення. Поняття «нова економіка» було використано американськими науковцями для аналізу досягнень адміністрації президента Б. Клінтона (1993-2001 рр.). В Економічних доповідях Конгресу президента США в 2000 і 2001 рр. поява терміна «нова економіка» було пов'язано з конкретними показниками: реальними темпами зростання ВВП (4%), рівнем безробіття (4%) і рівнем інфляції (2% базової інфляції). Нова економіка визначалася, як економіка, що характеризується «незвичайними змінами і приростом економічних показників, серед яких – швидке зростання продуктивності праці, підвищення доходів, низький рівень безробіття і помірний інфляція, що є наслідком комбінації досягнень науково-технічного прогресу, методів ведення бізнесу і вдосконалення економічної політики, які взаємно підсилюють один одного» [18, с. 24]. США вважають класичною країною нової економіки.

Американські дослідники нової економіки – Р. Аткинсон та Д. Корріа – визначають такі риси нової економіки: заснована на знаннях, що змінює структуру зайнятості; є глобальною, що трансформує модель конкуренції та міжфірмових зв'язків; є підприємницькою, що становить альтернативу традиційним організаційним підходам до бізнесу; породжена інформаційними технологіями, внаслідок чого стає перманентно інноваційною, що якісно змінює структуру економіки як такої [19]. Аналізується вплив трансформацій, породжених новою економікою на макро- і мікроекономічний рівень розвитку.

Серед авторитетних досліджень інформаційного суспільства та нової економіки найбільше визнання набули праці М. Кастельса (р.н. 1942), який надає перевагу вживанню категорії «інформаційного суспільства», або суспільства мережових структур. М. Кастельс писав про три способи суспільного розвитку: аграрний, індустріальний та інформаційний, останній почав формуватися у 70-х роках. Учений розрізняє поняття інформаційного суспільства, концепції якого наголошують на ролі інформації в суспільстві, та інформаційного суспільства, в якому зростання продуктивності та конкурентоспроможності забезпечується здатністю генерувати знання, обробляти та передавати інформацію, засновану на знаннях. Інформаційне суспільство характеризується глобалізаційними процесами, коли економіка працює як єдина система в режимі реального часу в масштабі всієї планети, процес нагромадження капіталу відбувається по всьому світу загалом. Тому М. Кастельс використовує поняття «глобальна/інформаційна економіка». Практично в усіх своїх працях М. Кастельс виділяє три базових фактори трансформацій: 1) досягнення у сфері інформаційних технологій; 2) швидкі зміни у середовищі бізнесу; 3) перегляд трудових відносин. Основна мета новацій полягає у спроможності фірми швидко пристосовуватись до змін завдяки гнучкій організаційній структурі, адаптованій до роботи у мережі, а не в межах субординованих вертикальних зв'язків [20, с. 494-505].

Висновки з даного дослідження. На основі викладеного можна зробити висновок, що різні варіанти теорій індустріального та постіндустріального суспільства, які здійснювалися в рамках різних теоретичних перспектив, взаємно доповнюють один одного. Питання можливого майбутнього, реалістичності втілення описаних проектів стратегій розвитку, подолання соціально-політичних і економічних проблем залишаються відкритими для науковців. Глибинні наслідки постіндустріалізму для економічно розвинених, напівпериферійних і периферійних країн дискусійні в умовах нестабільного і непередбачуваного розвитку.

Література

1. Історія економіки та економічної думки: від ранніх цивілізацій до початку ХХ ст. : навч. посіб. / В.В. Козюк [та ін.]; за ред. В.В. Козюка, Л.А. Родіонової. – К. : Знання, 2011. – 566 с.
2. Pollard S. Peaceful Conquest: The Industrialization of Europe 1760-1970 / S. Pollard. – Oxford University Press on Demand, 1981. – 451 p.
3. Веблен Т. Теория праздного класса [Пер. с англ.] / Т. Веблен. – М. : Либроком, 2011. – 368 с.
4. Фурастье Ж. Великая надежда ХХ века / Ж. Фурастье. – М. : Наука, 2001. – 183 с.
5. Історія економіки та економічної думки: ХХ – початок ХХІ ст. : навч. посіб. / В.В. Козюк [та ін.]; за ред. В.В. Козюка, Л.А. Родіонової. – К.: Знання, 2011. – 582 с.
6. Гелбрейт Дж. К. Экономические теории и цели общества / Дж. К. Гелбрейт. – М. : Прогресс, 1979. – 406 с.
7. Побережников И.В. Переход от традиционного к индустриальному обществу: теоретико-методологические проблемы модернизации / И.В. Побережников. – М. : РОССПЭН, 2006. – 240 с.
8. So Alvin Y. Social change and development: modernization, dependency, and world-system theories / Alvin Y. So. – Newbury Park, London, New Delhi, 1990. – 283 p.
9. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М.: ООО "Фирма "Издательство АСТ", 1999. – 261 с.
10. Турен А. От обмена к коммуникации: рождение программированного общества / А. Турен // Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – С. 410–430.

11. Heilbroner R. Economic Problems of «Postindustrial» Society / R. Heilbroner // Dimensions of Society. – London, Ed. by D. Potter and Ph. Sarre, 1974. – P. 230-238.
12. Переосмысливая грядущее. Крупнейшие американские экономисты и социологи о перспективах и противоречиях современного развития // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – № 11. – С. 5-26.
13. Kumar K. The Rise of Modern Society. Aspects of the Social and Political Development of the West / K. Kumar. – New York: Oxford: Basil Blackwell, 1988. – 338 p.
14. Франкел Б. Постіндустріальні утопісти / Б. Франкел. – К.: Ніка-Центр, 2005. – 304 с.
15. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал: новый источник богатства организаций / Т. Стюарт // Новая постиндустриальная волна на Западе. – М.: Academia, 1999. – С. 370-390.
16. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
17. Леоненко П.М. Сучасні економічні системи: Навч. посіб. / П.М. Леоненко, О.І. Черепніна. – К.: Знання, 2006. – 429 с.
18. Економічні проблеми XXI століття: міжнародний та український виміри / С.І. Юрій [та ін.]; за ред. С.І. Юрія, Є.В. Савельєва. – К.: Знання, 2007. – 595 с.
19. Atkinson, R., and Correa, D. The 2007 State New Economy Index: Benchmarking Economic Transformation in the States. Kansas City, MO: Ewing Marion Kauffman Foundation, February: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kauffman.org/uploadedfiles/2007_State_Index.pdf.
20. Кастельс М. Становление общества сетевых структур / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – М.: Academia, 1999. – С. 300–505.

УДК 351:354

Кірнос І.О.,
к. держ.упр, доцент кафедри зовнішньоекономічної діяльності,
докторант Донецького національного технічного університету

ФОРСАЙТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОГО СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ

Постановка проблеми. Усе зростаюча взаємозалежність і складна взаємодія економічних, екологічних, технологічних і соціо-політичних сфер суспільства ускладнюють передбачуваність майбутніх подій і збільшують невизначеність рушійних сил і наслідків людських дій. Збільшуються кількість техногенних катастроф та ризику тероризму; демографічні тенденції впливають на системи пенсійного забезпечення, охорони здоров'я та освіти. Технології та інновації змінюють ринки праці та визначають нових лідерів світової економіки. Глобалізація посилює зв'язок між економіками країн та підвищує конкуренцію на світових ринках. Невизначеність можливостей і загроз завтрашнього дня ускладнюють прогноз щодо навичок, ресурсів, інститутів і політики, які будуть потрібні для нейтралізації майбутніх ризиків. Швидкість змін посилює конкуренцію та ставить перед керівниками різних рівнів необхідність стратегічного мислення та підвищення гнучкості державного стратегічного планування подальшого розвитку суспільства. Знати рушійні сили майбутнього означає отримати можливість не тільки розвивати ті перспективні напрями, які можуть дати найбільший ефект, але й впливати на формування нових тенденцій. Отже, актуальним питанням економічної науки і практики в даний час є пошук і застосування нових ефективних інструментів стратегічного планування й управління в контексті стратегічного передбачення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз публікацій вітчизняних учених дозволяє констатувати посилення інтересу до питань стратегічного планування на різних рівнях державної влади. В. Горбулін, А. Качинський,

А. Семенченко та В. Богданович розглядають стратегічне планування з позицій забезпечення національної безпеки [1; 2; 3]. О. Берданова та В. Вакуленко досліджують особливості стратегічного планування місцевого розвитку [4]. Регіональні особливості стратегічного планування аналізують Л. Васейчук, О. Дикий, В. Осипов [5; 6; 7]. Форсайт також входить у політичну практику Росії і вивчається російськими вченими О. Соколовим [11], В. Третьяком [12], Л. Гохбергом, Я. Кузьміновим, Н. Шелюбською, Е. Кримоною [13], І. Кукліною та ін. Серед зарубіжних авторів визнаними авторитетами у сфері форсайту є М. Ентоні, Дж. Р.Слотер, Дж. Ван Рай, Е. Лей [8], Е. Хортон [9], Дж. Ворос [14], Е. Хидег [15], Б. Хабеггер [15], Т. Куоса [17] та ін. При цьому варто відзначити, що українські автори звертають увагу на ефективність традиційних інструментів, у той час як розвинені

країни широко застосовують у політичному процесі практику стратегічного передбачення і форсайту. У вітчизняній науці ця практика вивчена недостатньо.

Постановка завдання. Метою публікації є аналіз ролі та особливостей форсайту в стратегічному плануванні держави на прикладі зарубіжних країн, а також оцінка можливостей його застосування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Елементи управління на основі передбачення та їх використання в політиці застосовуються вже давно. Так, прогнозування можливих відповідних дій іншої держави вельми важливо у сфері оборони і зовнішньої політики. У макроекономіці передбачення економічного циклу необхідно для прийняття контрзаходів із пом'якшення впливу спаду. Важливу роль прогнози глобального потепління відіграють у публічних дискусіях щодо майбутнього навколишнього середовища. Однак у більшості сфер політики діяльність урядів зосереджено на поточних повсякденних проблемах, а стратегічному плануванню та питанням, що є поза межами наступних виборів, приділяється недостатньо уваги [8].

Стратегічне передбачення – це галузь стратегічного мислення, що практикується в політиці, обороні і менеджменті, сфокусоване на аналізі можливих варіантів майбутнього і формуванні альтернативних стратегій, заснованих на знаннях і передбаченні.

Форсайт можна визначити як сплановану спробу розширити межі сприйняття і підвищити обізнаність щодо виникаючих проблем і ситуацій. Він націлений на підтримку стратегічного мислення та прийняття рішень шляхом створення спектра можливих шляхів розгортання майбутнього [9]. Європейський основоположний документ з регіонального форсайту дає таке його тлумачення: це «процес активного пізнання майбутнього і створення бачення середньострокової і довгострокової перспективи, націленої на прийняття актуальних рішень і мобілізацію спільних зусиль. Він об'єднує ключових учасників змін і різні джерела знання для розробки стратегічного бачення і розвитку здібностей до прогнозування майбутнього» [10, с. 3]. В. Третяк звертає увагу на роль громадянського суспільства у процесі формування майбутнього і визначає форсайт як «творчу технологію впливу на майбутнє, що формується за допомогою узгодження партикулярних інтересів різних верств громадянського суспільства і за допомогою стимулювання їх активності у сфері використання ключових технологій» [12, с. 53].

Форсайт відрізняється від відомих інструментів наукового передбачення тим, що враховує участь багатьох зацікавлених верств громадянського суспільства не тільки у формуванні майбутньої картини, але й в активних діях з реалізації ними ж передвіщених змін. Форсайт більшою мірою, ніж прогнозування, визнає схоластику у розвитку суспільства і, як наслідок, не орієнтований на однозначний розрахунок майбутнього, а передбачає його ймовірно, сценарно, варіабельно, що отримало назву «зондування» майбутнього. Форсайт більшою мірою, ніж прогнозування, спирається на експертні судження й оцінки, а не тільки на розрахунки фахівців, причому співтовариства експертів в даному випадку принципово ширші за те, що у прогнозуванні називається «групами фахівців». Дана особливість форсайту отримала назву «широкий формат участі». Якщо прогнозування – завершений

акт, то форсайт принципово «процесуальний», це передусім процес, і цінність має не тільки продукт (документ), але й сама система взаємодії експертних співтовариств, що беруть участь у процесі. На відміну від прогнозу, форсайт має принципово вищий рівень відкритості, він іманентно фокусується на взаємодії, спілкуванні, максимальному поширенні ідей в соціальному середовищі. Крім того, форсайт поєднує розрахунок ймовірного майбутнього з активним впливом на нього. Із цієї точки зору прогнозування оперує майбутнім самим по собі, безвідносно до діяльності людей, тобто як чимось об'єктивним, Форсайт же розглядає майбутнє в системі людської діяльності, спрямованої на його формування. Він вартий витрачених зусиль, тільки якщо супроводжується подальшими діями відповідно до отриманих результатів стратегічного передбачення [13].

Таким чином, основною відмінністю форсайту від прогнозування та передбачення є процесуальність, більш широкий формат участі соціальних груп, більша відкритість та ймовірність впливу учасників на варіанти майбутнього.

Форсайт виходить із варіантів можливого майбутнього, які можуть наступити за виконання певних умов: правильного визначення сценаріїв розвитку, досягнення консенсусу щодо вибору того чи іншого бажаного сценарію, вжитих заходів із його реалізації. Існує безліч методів прогнозування, однак у програмах форсайту найбільш інтенсивно використовуються лише 10-15 із них. Наприклад, в Японії в основу програм форсайту покладено метод Дельфі, за допомогою якого кожні п'ять років розробляється технологічний прогноз на найближчі 30 років. У Великобританії та Німеччині використовується широкий спектр методів, які застосовуються в різних комбінаціях. У США та Франції накопичено значний досвід розробки переліків критичних технологій. Серед найбільш продуктивно використовуваних методів – Дельфі, критичні технології, розробка сценаріїв, технологічна дорожня карта і формування експертних панелей [11].

Розрізняють три етапи розвитку форсайту, еволюцію яких наведено у табл. 1.

У даний час не тільки розвинені, але й країни, що розвиваються, та держави з перехідною економікою взяли на озброєння дану методику. Перейшовши зі сфери технологічних прогнозів, форсайт